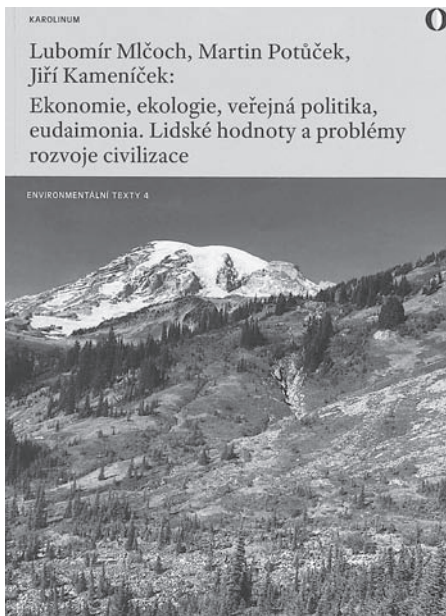


## Lubomír Mlčoch, Martin Potůček, Jiří Kameníček: Ekonomie, ekologie, veřejná politika, eudaimonia. Lidské hodnoty a problémy rozvoje civilizace

V nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy vyšlo tento rok druhé, aktualizované a doplněné vydání této publikace, jejíž podtitul charakterizuje inspiraci: Připomínka 26 let studentské ceny Josefa Vavrouška na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Oproti prvnímu vydání k 20 letům uvedené ceny (Mlčoch a Kameníček 2016) přibyla kapitola Lidské hodnoty spojené s trvale udržitelným způsobem života a veřejná politika a podkapitola Studentské práce na konci prvního čtvrtstoletí existence Ceny. V úvodu autoři připomínají, že publikace je též připomínkou 26. výročí tragické smrti J. Vavrouška (1944–1995), prvního a zároveň posledního federálního ministra pro životní prostředí (formálně následoval ještě likvidátor Miroslav Macek). Upozorňují na odezvu mladé generace na tuto vyhlášenou cenu nejprve na Fakultě sociálních věd UK, pak i Univerzitě Karlově, posléze v dalších českých, moravských a nyní také slovenských vysokých školách. Soutěžilo již 407 prací. Publikace obsahuje úvodní slovo a poděkování, 8 kapitol a dvě přílohy – faksimile „zakládací listiny“ soustřeže o Cenu J. Vavrouška, a hlavně tabulky se seznamem všech přihlášených a oceněných studentských prací v letech 1996 až 2021, pečlivě zpracované Jiřím Kameníčkem a rozčleněné na jednotlivé kategorie – bakalářské, magisterské a disertační. Použítá literatura obsahuje 38 citací. Vzhledem k bohaté myšlenkové náplni publikace lze pro další vydání doporučit jejich rozšíření. Deset obrazových příloh z archivu Evy Vavrouškové a Nadace Partnerství vystihuje dospělá období života Josefa Vavrouška (jen u obr. 5 zapracoval šotek – je zde totiž při zakládání Občanského fóra s Petrem Gandalovičem, nikoli Lubomírem Voleníkem).

V první kapitole prof. Lubomír Mlčoch popisuje, kdo byl Josef Vavroušek, krátkou dobu i proděkan pro rozvoj FSV UK. Začíná studiem na Českém vysokém učení technickém. Zmiňuje jeho účast na studentské expedici do Lambaréné v Gabonu, se zásilkou léků pro nemocnici Alberta Schweitzera, pokračuje ovlivněním mladé pomocné vědecké síly osobností matematika Alfonse Bašty, zabývajícího se teorií rozhodování, ale i teologií. Není zmíněno působení studenta Vavrouška ve studentském hnutí (Müller 2015). Určitě též bylo jeho myšlení ovlivněno velkým humanistou A. Schweitzerem (1963, 1989 a 1993; také Živa 2015, 6: CXXI–CXXIV).

V druhé kapitole, nazvané Systémový inženýr a vizionář v českém prostředí, se L. Mlčoch zamýšlí nad myšlenkovými zdroji, které na J. Vavrouška mohly působit (např. kybernetika, systémová věda a díla De Chardina 1967 a 1970), a nad základním sporem mezi tehdy mladými ekonomy a ekology. Východiskem jsou mu příspěvky na semináři v Kosově Hoře v r. 1986 (Dlou-



hý, ed., 2003). Na příspěvku Václava Klause s jeho přesvědčením o ekonomii jako jediné vědě dokumentuje jádro sporu jako spor o to, kdo je člověk a co jsou lidské hodnoty. Uvádí ekonomy seniory, kteří konflikt chápali, a prof. Davida Hirschleifera (s jeho výrobou jako směnou s přírodou), prof. Kennetha E. Bouldinga (víru v trvale exponenciální ekonomický růst na naší omezené planetě může zastávat „jen blázen, nebo ekonom“), který se s prof. Benjaminem N. Wardem neúspěšně pokusil o zásadní změnu ekonomie. Jmenuje i třetího kritika hlavního proudu, nositele Nobelovy ceny za ekonomii prof. Amartya Sena.

Název třetí kapitoly přesně vyjadřuje, o čem text pojednává: J. Vavroušek a „rada moudrých“ světa jeho doby: K. Boulding, B. Ward a A. Sen. K. E. Boulding použil podle L. Mlčocha nádherný obraz Země jako vesmírného korábu k odlišení otevřené ekonomiky kovboje od uzavřené ekonomiky kosmonauta (Jarrett, ed., 1966). V knize Human Betterment (Boulding, ed., 1984 a 1985) oproti hodnotově neutrální neoliberalní ekonomii hlavního proudu požaduje, aby ekonomie byla naopak orientována na lidské hodnoty, ty posuzuje z pozic dobra. Upozorňuje na kritickou publikaci o filozofii a metodologii ekonomie B. N. Warda z r. 1972, jenž problematiku životního prostředí pojednává pomocí konceptu „externalit“, které nemohou být řešeny spoléháním na trh a v nichž selhává hlavní proud ekonomie. Vysoce hodnotí publikaci zakladatele školy „ekonomie blahobytu“, nositele Nobelovy ceny A. Sena z r. 1987 (český překlad Etika a ekonomie, Vyšehrad 2002) s jeho poukazem, že se hlavní proud ekonomie vyhnul jak otázce sociální, tak problémům etiky, včetně etiky životního prostředí. Obdobně upozorňuje na knihy předního

sociologa a politologa, emeritního prof. Colina Crouche (2011 a 2013) o naléhavé potřebě změny fungování globálního kapitalismu, včetně ochrany životního prostředí.

Kapitola Slabiny modelu všeobecné tržní rovnováhy v epoše antropocénu poukazuje na paradox, že ekonomická teorie usilovně dokazovala existenci a jedinečnost všeobecné tržní rovnováhy, nezvažovala však dynamickou rovnováhu trhu s přírodním prostředím. Uvádí některé důležité alternativní přístupy a koncepce: „fundamentální transformaci“ Olivera E. Williamsona (1985), teorii nerovnováhy Jánose Kornaie (1972), financializovaný svět podle prof. Pawla H. Dembinského se statistickými důkazy nestability (Dembinski a kol., ed., 2007), nebo varování před „superrozvojem konzumní společnosti“ podle encykliky papeže Benedikta XVI. (2009) či poselství Laudato si’ papeže Františka (2015, 2018), že ekologický problém je „otázkou sociální“. Podle L. Mlčocha se hodnotovou neutralitou vzdálila neoliberalní ekonomická teorie nejcenějším hodnotám judeokřesťanské kultury. Kapitulu uzavírá konstatováním, že ročníky uchazečů o Cenu Josefa Vavrouška se s tím nesmířují a „představují pestrou mozaiku snah, myšlenek, konceptů a perspektiv, v nichž hledají a usilují o porozumění vizím Josefa Vavrouška a jeho spřízněným duším“.

V páté kapitole Eudaimonia a štěstí. Finalita ekonomie, úděl a poslání člověka na Zemi upozorňuje L. Mlčoch na redukcionismus jednotlivých věd, který nevede k odpovědi na otázku: Když naši epochu nazýváme antropocénem, kdo je člověk? Informuje o výzkumu souvislosti mezi měřitelným (?) ekonomickým blahobytem a mezi subjektivně vnímaným štěstím s překvapivým zjištěním tzv. Easterlinova paradoxu (1974) – v zemích „hojnosti“ přestává platit korelace mezi bohatstvím a větším štěstím. Škola „ekonomie štěstí“ (Mlčoch 2007) by měla být výzvou pro reformulaci ekonomie jako vědy, neboť na základě výzkumu dějin ekonomických teorií prováděného prof. Stefanem Zamagnim a jeho kolegy (Bruni a Zamagni 2007, Scazzieri a kol. 2008) je trh vícerozměrnou kulturní realitou, v níž zájem jednotlivce není v rozporu se společným dobrem, což je v souladu s antickou Aristotelovou Etikou Nikomachovou (1937, 2021): Jen dobrý a ctnostný život je šťastný. Eudaimonia podle Aristotela znamená blaženost a nejvyšší blaženost není bohatství, ale moudrost. Kapitulu L. Mlčoch uzavírá hořkým konstatováním, že „všichni jsme součástí kultury, která svádí ke všemu možnému (i nemožnému), jen ne k moudrosti“, že peprným jazykem Bible kradické to je moudrost, která bude „sežrána“.

V kapitole Lidské hodnoty spojené s trvale udržitelným způsobem života a veřejná politika M. Potůček nejprve vzpomíná na začátek spolupráce s J. Vavrouškem, jenž za minulého režimu pracoval v Ústavu pro ekonomiku a řízení vědeckotechnického rozvoje. Dále pak spolupracovali v programové komisi Občanského fóra, kterou J. Vavroušek vedl. Vzpomíná na jeho působení jako ministra – předsedy Federálního výboru pro životní prostředí v letech 1990–92 a správně poukazuje, že v politickém rozhodování vždy uplatňoval

**Tab. 1** Lidské hodnoty podle Josefa Vavrouška. Podle práce Hledání lidských hodnot slučitelných s trvale udržitelným způsobem života v publikaci M. Potůčka a kol. Veřejná politika (Sociologické nakladatelství, Praha 2005, dotisk 2010, str. 28–29)

	<b>Nejvýznamnější hodnoty evropské civilizace, vztahující se k neudržitelným trendům rozvoje</b>	<b>Alternativní hodnotové postoje slučitelné s udržitelným způsobem života</b>
Vztah člověka k přírodě	Kořistnický vztah k přírodě	Vědomí sounáležitosti s přírodou, úcta k životu ve všech jeho formách i k přírodě jako celku
Vztah lidského individua ke společnosti	Extrémní přístupy: a) jednostranný důraz na individualismus a soutěživost (typický pro „reálný kapitalismus“); b) jednostranný důraz na kolektivismus (typický pro „reálný socialismus“)	Vyvážený důraz na jednotlivce a kolektiv, doplnění soutěživosti kooperací
Vztah k toku času a smyslu dějin	Posedlost ideou kvantitativního růstu	Důraz na kvalitativní rozvoj lidské společnosti
Vztah ke smyslu vlastního života	Hédonistická orientace a konzumní způsob života	Důraz na kvalitu života, uvědomělou skromnost a odfikání se věcí zbytečných
Vztah ke svobodě a k odpovědnosti	Jednostranný důraz na lidská práva a svobody, eroze vědomí spoluzodpovědnosti za běh věcí	Rozvoj lidských práv a svobod při respektování symetrie s odpovědností, která je s ním spojena
Vztah k úrovni našeho poznání	„Pýcha rozumu“ spočívající v jednostranném důrazu na racionalitu a prosté kauzální myšlení	Opatrnost při všech zásazích do přírody i do společnosti
Vztah k vlastnímu životu	Odcizení člověka jeho vlastnímu životu, oslabení pudu sebezáchovy a zpětných vazeb umožňujících korigovat nesprávné nebo neúspěšné jednání	Obnovení pudu sebezáchovy lidí
Vztah k budoucím generacím	Preferování krátkodobých zájmů nad zájmy dlouhodobými a trvalými	Respektování dlouhodobých důsledků lidských činností
Vztah k odlišným názorům a jiným civilizacím	Netolerance k názorům jiných, ideologická, náboženská, rasová či jiná nesnášenlivost a snaha o řešení problémů silou	Vzájemná tolerance umožňující soužití a vzájemné obohacování různých civilizací a kultur
Vztah k věcem společným	Rezignace na spolurozhodování o společných záležitostech a pasivita	Rozvoj participativní demokracie spojující přednosti reprezentativní demokracie se samosprávou

programy a strategie na základě odborných analýz a prognóz. Oceňuje, že v rámci první konference Životní prostředí pro Evropu (kterou J. Vavroušek inicioval) na Dobříši v r. 1991 zorganizoval diskusi k lidským hodnotám mezi ministry a zástupci ekologických organizací. Od r. 1993 se datovala spolupráce v oddělení (a pak i katedře) veřejné a sociální politiky Institutu sociologických studií FSV, které M. Potůček vedl. Výzdvihuje práci J. Vavrouška, týkající se sebeřízení společnosti, ve sborníku *Veřejná a sociální politika* (Potůček a kol., ed., 1994). Upozorňuje, že v závěru mimořádně plodného života Vavroušek formuloval model lidských hodnot slučitelných s trvale udržitelným způsobem života (1993 a 1994) a nazval ho oproti jiným, člověkostředným normativním modelům modelem životastředným, inspirovaným naukou úcty k životu A. Schweitzera. Zvláště cenné je publikování Vavrouškových lidských hodnot, slučitelných s trvale udržitelným způsobem života (oproti těm neslučitelným) v první české učebnici veřejné politiky (Potůček a kol. 2005, viz tab. 1). Veřejná politika byla především díky M. Potůčkovi, s přispěním Vavrouškovy vizionářství pěstována jako hodnotově ukotvená. Potůček v publikaci upozorňuje, že vizionářství mu umožnilo vidět daleko za horizont jeho generačních sputníků ekonomů (myšlenkově i politicky ztělesněných V. Klausem). Teprve dnes dohlédáme dosah jeho varování, které se nejzřetelněji projevuje zejména, ale nejenom, v nezadržitelném globálním oteplování, ohrožujícím a ničícím život na planetě Gaia (Lovelock 1979, 1988 a 1994).

Šedmá kapitola má název *Cena Josefa Vavrouška očima mladých účastníků* soustřeže a je rozbohem sledujícím trendy účastí. L. Mlčoch uvádí, že o cenu soutěžilo za celou dobu 26 let 407 studentů, dvě třetiny z Univerzity Karlovy, následovala Masarykova univerzita v Brně a Univerzita Palackého v Olomouci, po dvacítce prací bylo z dalších vysokých škol – České zemědělské univerzity v Praze, ČVUT v Praze, Univerzity Komenského v Bratislavě, Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Vysoké školy chemicko-technologické v Praze



**1** Ministr – předseda Federálního výboru životního prostředí České a Slovenské Federativní Republiky Josef Vavroušek na konferenci ministrů životního prostředí zemí střední a východní Evropy v Tatranských Matliaroch na jaře 1992. Po jeho pravici předseda Slovenské komise pro životní prostředí Ivan Tirpák. Foto z archivu P. Šremera

a Ostravské univerzity v Ostravě. Z mateřské fakulty J. Vavrouška – Fakulty strojní ČVUT – se zatím nepřihlásil nikdo. V podkapitole 7.1 je hodnocen ohlas ceny mezi studenty UK za prvních 20 let. Je analyzován počet a charakter prací podle oborů, kde zatím chybějí témata z lékařských fakult a velmi málo jich bylo např. i z přírodovědeckých fakult. Další podkapitola vysoce hodnotí příspěvek moravské environmentální a rozvojové školy s osobnostmi, jako jsou prof. Hana Librová, Pavel Nováček, Naďa Johanišová, Bohuslav Binka nebo Karel Stibral. V třetí podkapitole M. Potůček nově zhodnotil 141 prací za posledních 6 let existence Ceny, kdy se již od r. 2017 účastní i absolventi slovenských vysokých škol (15 pracemi). Opět nebyly zastoupeny lékařské fakulty a málo i přírodovědecké fakulty, což by mohlo být výzvou do budoucnosti.

V závěrečné kapitole Epilog jako naděje ekologické konverze se M. Potůček zamýšlí nad šíří protikladných vizí budoucnosti

lidstva, obsažených v přihlášených pracích. Rozebírá různé vnímání času ve světe vědy a mytologických příbězích bible, začátek antropocenu a zvýšení „kapacity“ lidstva v podmaňování planety Země průmyslovou produkcí kapitalistického hospodářství, kdy dochází též ke zvýšení „kapacity“ nežádoucích externalit, poškozujících životní prostředí, a dokonce sám život. Oproti názvu *Společnosti pro trvale udržitelný život*, kterou J. Vavroušek zakládal a předsedal jí, namítá, že „koncept trvale udržitelného života není trvale udržitelný“, a zdůvodňuje to např. astrofyzikou. To je však nedorozumění, pramenící z identifikace členů této Společnosti s tehdy čerstvou světovou strategií *Pečujeme o Zemi*, jež měla v podtitulu *A Strategy for Sustainable Living* (1991), tedy strategie trvale udržitelného života či žití, aniž by tím však byla myšlena věčnost. V názvosti na to M. Potůček vyjmenovává hrozby nevratného konce, kterým lidstvo čelí, a uvádí odhady smysluplného horizontu pro strategie od předních světových vědců. Upozorňuje, že hrozba apokalypsy nespočívá v přírodě, ale problémem je člověk. Odkazuje na encykliku papeže Františka (2015, 2018) „o péči o náš společný domov“, tedy *Zemi*, která vlastně poskytuje vizím J. Vavrouška církevní požehnání. Všimá si i Vavrouškova přídomku „z Assisi“ (viz Nováček 1998 a 2007) a zároveň i toho, že název encykliky *Laudato si'* je začátkem Chvalozpěvu stvoření svatého Františka z Assisi, jenž hlásal obdiv k přírodě a prostý život, obdobně jako J. Vavroušek uvědomělou skromnost. Závěrem je vyjádřena věčnost za možnost se s ním setkat a spolupracovat na rozhraní ekonomie, ekologie, sociologie, veřejné politiky a smyslu života na úžasné planetě a víra, že by byl spokojen s odezvou mladé generace na jeho myšlenky a vize. A nám zbývá též popřát, aby se v budoucnu o cenu ucházelo stále více kvalitních prací, naplňujících myšlenkový odkaz Josefa Vavrouška.

**Nakladatelství Karolinum, Praha 2022, 120 str. Doporučená cena 180 Kč**

Seznam literatury a doprovodné komentáře uvádíme na webové stránce *Živy*.